

Op reis gaan met THUIS. Spelen als transformatief leren

Introductie

Sietske Dijkstra

Afgelopen herfst was ik de koning te rijk met het feit dat ik aangenomen werd als onderzoeker bij de onderzoekswerkplaats Muzische Professionalisering. De werkplaats bestond uit drie tweedaagse bijeenkomsten, twee terugkom-bijeenkomsten en een festival ter afsluiting en opvoering van ons werk. Mijn onderzoeksonderwerp dat ik meebracht was THUIS. THUIS is een woord dat ik de laatste tien jaar vaker gebruik om ruimer en tegelijkertijd intiemer mijn vak te benaderen. Meer dan de helft van mijn leven doe ik onderzoek naar de aanpak van geweld in relaties. Dat begon als interviewer in mijn studietijd en het thema werd een rode draad in mijn loopbaan. Ik promoveerde in 2000 op biografisch onderzoek hoe vrouwen en mannen met vallen en opstaan betekenisgeven aan geweldservaringen uit hun kindertijd. Leefde enkele jaren intensief met 28 als kind mishandelde geïnterviewden en leerde van de innerlijke en morele arbeid die zij uit existentiële noodzaak moesten verrichten. Geweld kan thuis op scherp zetten en ontwrichtend werken, ook in latere relaties. Tegelijkertijd kan juist die positie van buitenstaanderschap en het op jezelf teruggeworpen zijn tot creatieve uitingen en filosofische bespiegelingen leiden.

Het gesprek dat aan het besluit tot deelname aan de onderzoekswerkplaats voorafging was ontspannen maar niet direct in alle opzichten gemakkelijk. Hier werd niet gevraagd naar mijn onderzoeks-cv maar doorgevraagd op mijzelf als maker. Ik antwoordde dat mijn werk als docent en maker dienstbaar diende te zijn aan de groep. Toch voldeed dat antwoord niet, het was in deze context te vlak, te gemakkelijk en niet genoeg doordacht. Ik zat er zelf onvoldoende in of beter nog, ik zette mijn eigen maken niet echt op het spel. Op het eind van dat gesprek bekende ik dat ik een tijdlang gegrepen ben door mijn blauwe experiment. Ook mijn eigen thuis was veranderd. Na mijn verhuizing en een scheiding een paar jaar geleden waarin mijn leven ingrijpend veranderde, zoomde ik door een blauwe vaas in mijn raam in op de wereld buiten, waar een grote beuk een belangrijke rol in speelt. Ook weersomstandigheden, lichtval, nabijheid en afstand doen daarin mee. Ik wist door het lichte ongemak vermengd met een beetje trots waarmee ik dit maaksel bijna opbiechtte, 'dit is wat makerschap met me doet'. Het is kwetsbaar en krachtig tegelijkertijd. Wil zich verstoppen en tonen. Ik wist ook uit ervaring zo'n fascinatie neemt geen genoegen met een oppervlakkig antwoord. Een tijdlang was ik behoorlijk door de blauwe wereld gegrepen. Toen ineens leek het klaar. Dit afgeronde blauwe project kreeg tijdens de onderzoekswerkplaats nieuw leven ingeblazen. Ik ging me opnieuw interesseren voor mijn blauwe lens die nu verhuisde naar andere plaatsen in mijn kamer en ik begon de foto's op andere wijze te bewerken zodat er een nieuwe gelaagdheid ontstond.

THUIS

Waar is thuis en met wie? Hoe maken we een thuis? Wat versterkt en wat verzwakt ons thuisgevoel en hoe maken wij een nieuw thuis als het oude ophoudt te bestaan? Wat betekent thuis voor ons en welke plaats neemt het vreemde daarin in? Deze onderzoeksvragen houden me al langer bezig. Het begon in 2009 met mijn wens om samen met anderen te willen schrijven van onze levens als boerendochters. Ik volgde ter voorbereiding, samen met latere co-redacteur Lia van Doorn, een cursus non-fictie schrijven. Herinner nog de bevrijding van de cursusgenoten, veelal journalisten, dat wij geen vrouwen wilden interviewen over hun boerenleven, maar ze juist zelf wilden laten schrijven. We organiseerden weekenden om verhalen met elkaar te delen en ons schrijfproces te voeden. Het lukte om het plan te realiseren en in 2012 verscheen ons boek *Van het erf af*.¹ Dat bleek een snaar te raken. Niet alleen bij boerenzonen en dochters, maar ook migrantenmeisjes, dochters van kruideniers, ondernemers en dorpsdokters herkenden zich in het boek. Tijdens een lezing aan plattelandsvrouwen herinner ik me de opwinding dat ze tijdens het voorlezen van een tekstfragment echt

groente en fruit gingen wekken. Door welgekozen woorden en een precieze beschrijving van het wekken kon de ervaring worden opgeroepen. Ik had door dit boek de verbindende kracht van het biografische verhaal opnieuw ontdekt, maar ook de beperking ervan. Wij beschreven wie we waren maar niet wat we waren geworden. Ons vak had er geen plaats in. Dat we weggetrokken van platteland naar de stad bleek bovendien niet voorbehouden aan boerendochters, maar deed zich in onze snel veranderende wereld voortdurend voor. Ik wilde daarom de schaal vergroten en het genre oprekken en verbinden met kennis en het vak dat we beoefenden. Dit plan leidde in 2014 tot het boek *Een vreemde THUIS in den vreemde* dat tien essays van Surinaamse, Amerikaanse, Iraanse, Belgische en Nederlandse auteurs bevat over verschuivend thuisgevoel. Het zijn krachtige verhalen waarin het persoonlijke en het professionele samen komen en er iets op het spel staat. We hadden het platteland verlaten om naar de stad te gaan, waren van werelddeel geëmigreed of waren gedwongen om ons land te ontvluchten. En deze ervaringen namen we mee in ons leven en ons werk. We hadden het gevoel met deze unieke essays iets belangrijks op het spoor te zijn. Dit boek leidde tot een upgrade en vertaling

in 2017. De voor mij dierbare Amerikaans Nederlandse co-productie verscheen in *Seeking Home in a Strange Land. True Stories on the Changing Meaning of Home* waarin acht auteurs over hun thuisgevoel schrijven en er vijf interviewportretten zijn opgenomen met vluchtelingen en globetrotters. Zelf schreef ik in mijn essay dat het 'mooiste thuis heel langzaam beweegt en

geen muren noch een dak kent'. We reflecteren in dat boek uitvoerig op het belang van thuis en de gemeenschap en hoe het door levenservaringen en voortschrijdende individualisering op de helling kan komen te staan. Thuis is verder soms een identiteitsconstructie die de boel bij elkaar probeert te houden. Maar thuis kan ook je ontnomen worden of ontploffen. Dat je een nieuw thuis moet zien te veroveren, omdat het oude knelt, te gevaarlijk of gewoon verdwenen is. THUIS is een metafoor en een realiteit, je bent thuis of vreemd in een buurt, een land, je lichaam, en leven. Vreemd is eigenlijk net zo gewoon als THUIS. Het kan verrijkend zijn maar draagt ook een zeker risico in zich. De twee bewegingen van thuis en vreemd zijn kruisen elkaar vaak. Het zijn daarmee ook dynamische begrippen die voortdurend in verandering zijn. Niemand ontkomt aan die verandering, ook de achterblijvers niet.

In de onderzoekswerkplaats wilde ik graag THUIS verder exploreren. Thuis is voor mij als onderwerp verbonden met mijn vak waarin thuis als veilige haven onder druk staat. Wanneer thuis de geborgenheid of vanzelfsprekendheid mist. Misschien heeft iemand wel moeten vluchten voor geweld, is zij of hij ontheemd geraakt, uit huis geplaatst zoals de elfjarige Alicia over wie een documentaire werd gemaakt in 2018. Alicia's moeder kan niet voor haar zorgen en dat maakt Alicia verdrietig, alsmaar bozer en verbolgen. Ze eindigt als dertienjarige net als haar moeder ooit in de gesloten jeugdzorg.² Of iemand is zelf behalve slachtoffer ook pleger. De donkere kanten van thuis die bijvoorbeeld ook de filmmaker David Lynch laat zien waarin thuis onder de directe oppervlakte raadselachtig, vreemd, ontluiserend en gewelddadig kan zijn.³ Maar ook de manier waarop de Italiaanse

op meerdere generaties gerichte familie-therapeut Andolfi danst met de families die hij ziet met het doel vastgekoekte patronen los te schudden en verandering mogelijk te maken.⁴ En hoe doecer je dan dat vak over relaties, veiligheid, trauma en herstel, hoe breng je de vonk over? Wat ik destijds als lector 'huiselijk geweld en hulpverlening in de keten' al ontdekte: het gaat me naast de vakkennis vooral om het op gang brengen van collectief en transformatief leren als weg tot verandering. Om verandering die overdraagbaar is en zich als een olievlek kan uitbreiden. Om gemeenschappelijk zoeken en de dialoog aangaan. Ik wil voorbij dat register van geweld met het project THUIS de gordijnen graag wat verder opentrekken. Zien hoe de kracht van de omschrijving of de opvoering kan helpen om nog meer in de ervaring te stappen. Te vertellen vanuit in plaats van te vertellen over. Of thuis te spelen. Experimenteren met werkvormen. Participeren in een werkgemeenschap van creatieve mensen met performatieve werkvormen die me uitdagen om uit mijn werkgewoontes te stappen en mijn vak met frisse ogen te zien. Te dromen. Hoe is het als ik een reizende tentoonstelling van thuis kan maken? Thuis kan verbeelden? Ik heb kort daarvoor een leerkracht, die ik ontmoette in een scholing, bereid gevonden om het project THUIS voor negenjarige kinderen uit groep vijf in het programma op te nemen met het doel er in samenwerking een voorstelling van te maken voor onder- en bovenbouw. Het project kan pas vorm krijgen in april wanneer zij terug is van haar voorgenomen wereldreis.

Spelen met de muzen en werkvormen

De negen muzen, zo schrijft Bart van Rosmalen, zijn een gezelschap, geen eenlingen. Ze werken samen en versterken elkaar. Dit kenmerk van het muzische als gemeenschap loopt als een rode draad door alle activiteiten van de onderzoekswerkplaats. Het voedt het samenzijn, stimuleert de co-creatie en wekt verwondering over de uniciteit van iedere verbinding. Veel van de werkvormen beoefenen we in twee- of drietallen. Mijn eerste kennismaking verloopt met een onderzoeker en een danser. Daarna gaan we om beurten bij de andere groepen op bezoek. Fascinerend is dat we in co-creatie van vertellen naar opvoeren en spelen gaan.

In mijn museoworkblog van de eerste tweedaagse schrijf ik daar het volgende over:

Peter begint. Zijn anker-ervaringen gaan meer over momenten dan voorwerpen. Peter toont ons een videofragment van de Portugese pianiste Maria João Pires. Zij zit als soliste met het orkest op het podium voor het concert wanneer blijkt dat zij niet de juiste partituur bij zich heeft. Je ziet haar ongeloof, wanhoop bijna. "Je wilt daar weg, niet zijn". De dirigent blijft rustig en zegt je kan het, en dan begint zij na een intens lang moment van stilte te spelen, haar vingers kennen de toetsen, haar limbische systeem kent het. Peter heeft een parallelervaring in de dans, waarin een opvoering zo anders en zo moeilijk was doordat de belichting wegviel en hij en zijn danspartner op de tast de tango moesten dansen: de grote vreugde toen ze dat aangingen en elkaar overeind en in beweging hielden. 'Ik werd gedanst' en 'Als ik ga vertellen dan hoor ik dingen die zijn niet van mij'. Het

Pires bij elkaar en dan komt Peter met de verbinding van Martha Nussbaums 'De breekbaarheid van het goede'. We maken een ritueel voor onze bezoekers en geven de aarde en het groen heel voorzichtig aan elkaar door terwijl ik een gedicht van Willem Hussem citeer:

*Als je kijkt
Zie je nog niet
Als je ziet
Grijpt het je aan*

leidt tot vervoering. De opvoering maakt ons uniek en tegelijkertijd zoveel groter dan we zelf zijn. Zijn zintuiglijke voorbereiding fascineert me: de vloer en de ruimte voelen, de muziek testen, er al eens gestaan hebben. Peter heeft het over de 'rand onderzoeken' en prompt denk ik aan traumaonderzoek, het woordloze in het wak, maar ook steeds de rand opzoeken want daar liggen de schatten. Martine komt met het levende groen in een glazen bol, de wereld in de wereld en houdt dat in haar hand, als een rentmeester, de aarde in onze handen. Haar landschap is heel gelaagd en dat herkent zij altijd en brengt zij graag ook naar het denken. Ik leg bij THUIS twee beelden neer van ons boek 'Seeking home in a strange land' maar eveneens van een vrouw die getroffen wordt door een explosie. Het kunstwerk hangt in Vught, ik noem het 'Na de klap' en vertel dat er in de explosie merkwaardig genoeg ook iets intact blijft. Er is waardigheid in de klap. Deze waardigheid toont zich ook in en aan het lichaam. Misschien is de destructie nodig voor het nieuwe. Er zit duisternis en licht in en het spoort aan niet bang te zijn voor het duister. We leggen de voorwerpen en de film van

Wrijving en terugkomen bij THUIS

De eerste terugkombijeenkomst van de onderzoekswerkplaats hebben we als opdracht om in te gaan op de voortgang van ons onderzoek en de vragen die er leven. In mijn subgroep wordt voorgesteld om op de vloer een soort levende mind map uit te leggen aan de hand van drie kernvragen die Daan Andriessen ontwikkelde over het doel van muzisch onderzoek: wat levert het op voor de kennisontwikkeling, de persoonlijke ontwikkeling en systeemontwikkeling? Helaas ben ik niet aanwezig geweest bij Daans eerdere toelichting op deze drie doelen. Ik voel bovendien iets onverzettelijks opkomen, weerstand, alsof ik mijn schoolproject met deze vragen al om zeep help en kader voordat ik het avontuur kan beginnen. Ik wil niet te snel analyseren maar meer vogelen en de muzen hun werk laten doen. Onbevanging koesteren. Ruimte scheppen. Me eerst meer onderdompelen, ook in de school, en pas later abstraheren. Vanuit de ervaring werken en niet teveel verleid worden over de ervaring te spreken. Speculaties inruilen voor exploraties. Mijn weerstand wordt opgemerkt en ik voel dat mijn gesprekspartners meebewegen en een ingang zoeken om het proces vlot te trekken.

Ze stellen als co-onderzoekers belangstelden de vragen wat ik wil met het project THUIS in de klas negenjarigen uit groep vijf. Ze leggen post-its met mijn uitspraken in een kring. En zo ontdek ik dat ik ook door mijn eigen aanvankelijke 'nee' heen kan stappen en er plezier in krijg om verhalend zoveel mogelijk facetten op te noemen. Na deze exploratie kan ik wel naar de reflectie op de drie doelen. Kika neemt het gesprek op en later ontdek ik dat er door de exploratie en ons gesprek gericht op de vraagverheldering een methodisch stappenplan is ontstaan dat er als volgt uitziet:

- Gesprek leerkracht en haar collega
- Observeren in de klas
- Met elkaar in lessen uitschrijven (programma is voorzet)
- Draaiboek maken
- Werken aan voorstelling (voorwaarde: voor iedereen een rol)
- Programma
  1. Voorlezen over thuis (verzamelen prentenboeken en verhalen)
  2. Voorwerp meenemen van thuis
  3. Opstel maken met vragen thuis: wat is thuis?, waar is thuis?, wie zijn er thuis? (wie horen er bij thuis?); waarom is dat thuis? wat betekent thuis voor jou? Wat doe je als je je thuis niet zo fijn voelt?
  4. Voordragen en elkaar interviewen en opnemen en filmen
  5. Groepswerkstuk beeldend over thuis
  6. Voorstelling maken voor groep 3/4 en voor 6, 7 en 8 (hoe kunnen zij meedoen?)
- Reizende tentoonstelling
- Artikeltje
- Flashmob? (met de hulp van Niek?)

Ook zijn de doelen van mijn onderzoek naar het exploreren van thuis vanuit ervaringsperspectief door het praten verhelderd.

Persoonsgerichte doelen zijn dat het project THUIS kinderen krachtiger maakt, ze steviger in hun schoenen laat staan, herkenning en versterking biedt, hun leefwereld vergroot en het sociale weefsel van de school als gemeenschap versterkt.

Kennisdoelen zijn om THUIS en de leefwereld van jezelf en anderen met elkaar te verbinden en te delen, beter te leren omgaan met diversiteit. Verder stimuleert het de creativiteit en het delen van waarden, liefde, verbondenheid.

Systeendoelen zijn dat leerkrachten in de groep kunnen werken met kinderen en hun creativiteit versterken zonder dat dit weer een nieuw programma toevoegt aan de grote stapel werk. Zij kunnen bovendien hun gezamenlijke werk van THUIS tonen aan de onderbouw en de hogere groepen. Dit versterkt de verbinding en het contact in de school tussen kinderen en leerkrachten en maakt van hen een leer- en leefgemeenschap.

En dan ontvang ik eind maart een email van de leerkracht die teruggekeerd is van de wereldreis. Helaas is de toestemming om het programma Thuis op school aan groep vijf te geven ingetrokken. Het thema heeft geen hoge prioriteit en de werkdruk is te groot om eerdere toezeggingen gestand te doen.

Experimenteren met opvoeren en data verzamelen

Dat is een domper en het is te laat om nog een alternatieve praktijklocatie te vinden. Daarom ben ik er extra op gebrand om een experiment met de deelnemers te doen dat ik het hart van THUIS noem waarin ik het verzamelen van data combineer met een opvoering. Dit mag ik kort presenteren tijdens de laatste tweedaagse bijeenkomst van de onderzoekswerkplaats. Ik wil proberen geven en nemen in balans te brengen. Data niet aan onderzochten te ontfutselen of te stelen. Ook te delen. Gezamenlijk te zoeken. Een open kring houden voor betekenissen. Allereerst leg ik kaarten op de grond en verzoek de leden van de onderzoekswerkplaats een afbeelding te kiezen. Daarna geef ik ze een schrijfpdracht om in drie minuten op te schrijven wat moeder voor ze betekent. Ik heb intussen deze opdracht al aan diverse vrienden en collega's voorgelegd en geoefend met de precieze vraag. Daarna zitten we in een kring met vier mensen die om de beurt een korte zin voorlezen. Deze zinnen zijn ontleend aan verhalen die ik verzamelde van en over moeders.

De voorstelling hapert, we hebben onvoldoende gezamenlijk voorbereid. Ik sluit af met een gedicht. Daarna vraag ik om voor wie dit wil mij de kaart terug te geven waarop zij of hij schreef. Ik wil niet pushen voor data maar de onderzoeker ziet ook mogelijkheden tot verrijking van het materiaal. Tot mijn plezier ontvang ik van bijna iedereen de kaart terug. Ik zie het ook als een bevestiging. Sommigen schrijven pure poëzie, zoals:

Moeder

*Geborgenheid van
dichtbij waar
voedzame woorden
en liefhebbende uitputting
mijn lichaam binnenstromen
als romige melk*

Iemand schrijft op de vraag wat betekent moeder voor jou? *Veiligheid, zorgen, liefde.* Iemand anders vertelt van haar moeder en zichzelf als moeder, of beschrijft treffend: *'Alles in de gaten, maar soms even onoplettend'*. En er is ook ambivalentie soms, afstand of het gevoel juist niet in de mal van de moeder te willen stappen. *'Moeder betekent voor mij gek genoeg ook wel iets van een krachtmeting. Ze kan allemaal dingen en wil dat ik ze kan. Teken, dingen maken, zeilen, wildkamperen. En ja hoor, ik kan het allemaal ook, maar ik zou ook wel eens thuis willen komen.'*

Mijn experiment met data verzamelen en het opvoeren van inzichten is geslaagd, ik heb ontvangen en gegeven en deze twee aan elkaar weten te verbinden.

De muzen thuis

De avond voordat het festival Wendingen in mei plaats heeft, ben ik laat nog naarstig op zoek naar het wachtwoord van mijn kleine reserve laptop. Mijn dochter heeft die dag een glas water over haar laptop gegooid en nu hapert het hele systeem. Ik probeer haar te ondersteunen en te troosten. Als ik het juiste wachtwoord eindelijk vind, scan ik de harde schijf op documenten. Ineens klik ik door en staat de speech op het scherm die ik uitsprak bij mijn moeders overlijden, vijf jaar geleden. Terwijl mijn ogen over de tekst glijden en ik aan de tafel zit, ontroert het me dat mijn gedachten van dochter verspringen naar de (groot)moeder. De generaties verbonden. Ze zijn opnieuw samen aanwezig zoals hun beider namen verbonden zijn in mijn proefschrift, dat aan hen is opgedragen. En ze werden later op dezelfde dag allebei ernstig ziek en opgenomen in een ziekenhuis. Mijn muzen thuis laten van zich spreken en ineens zie ik dat ze als een voorteken alvast present zijn voor de dag van morgen. Ik breng hen allebei in de volgende dag bij THUIS om het vuur wat aan te wakkeren.

Urban dance en spelen waar thuis is

De onderzoekswerkplaats sluit af met een festival, een muzisch congres eigenlijk waar we worden gemengd met gasten en deelnemers van een vorige jaargang. Ik ben ingedeeld op het thema de methodologie van muzisch onderzoek bij de muze Kalliope, dochter van Zeus, muze van de wetenschap, spreekkunst, filosofie en overtuigingskracht. Kalliope met haar mooie stem heeft een schrijftafel, een perkamentrol en een bazuin. Onze werkgroep wordt geleid door lector methodologie van praktijkgericht onderzoek Daan Andriessen en

directeur ARTEZ en danser Gaby Allard, zeer bedreven in de *urban dance*, de kringdans die een groep helpt te gronden en onderscheidend te verbinden. Daardoor komen we letterlijk en figuurlijk als individuen en als leden van de groep in beweging. Gaby neemt ons mee in de cirkel⁵ en helpt ons aarden in een gemeenschappelijke ruimte. Spanning en ontspanning wisselen zich af. De oefeningen zijn speels, fysiek en hebben pit. We stappen in de cirkel en gaan door de cirkel heen en scheppen zo een performatieve ruimte waarin we met elkaar verbonden en op elkaar betrokken raken. We noemen elkaars namen en gooien met een balletje terwijl we elkaar aankijken. Gaby legt haar begrip van *circulaire valorisatie* uit dat voor haar verbonden is met collectief en transformatief leren. De werkvormen en de woorden die ze gebruikt, maken dat ik rechttop ga zitten. De aandacht van de groep groeit, het is wervelend. We vertellen kort van ons onderzoek of onze praktijk en daarna tekenen we ons verhaal. Onze cirkel is een rechthoekige schrijftafel waaraan we met een lange behangrol werken, vervolgens op elkaars tekening reageren en daarna een tweede tekening maken. De mijne begint als een slinger 'moeders van moeders dochters zonen van dochters dochters van zonen Kalliope dochter van Zeus'. We warmen heel goed op in deze werkgroep, het knispert van de creativiteit en de energie. We zijn, o wonder, heel snel een echte groep geworden. Een urban dance, zo begrijp ik, doe je niet in je eentje, je moet inbrengen, teruggeven en ook ontvreemden, het van jou maken. In de dans in de kring is er zowel de community als de identity. De urban dance is een werkvorm om te leren en kennis uit te wisselen.

Gaby heeft er met ons in Kalliope flink de vaart in. Na het grondingswerk en het tekenen van ons thema in de ochtend gaan we na de lunch verder met onze methodologie van muzisch onderzoek. Al deze woorden vaart, wervelen, pit staan voor mij voor het bereiken van een hoger gezamenlijk energieniveau door ons te gronden en iets van betekenis op het spel te zetten. Daarmee groeit ook de waarachtigheid en de mogelijkheid om puur uit te wisselen en met elkaar tot begrip te komen. De ontdekking is voor mij hoe elegant twee vraagstukken met elkaar gecombineerd worden waar we tegelijkertijd aan gaan werken. Mijn vraag *waar ben je thuis* wordt gecombineerd met de methodische vraag van beeldend kunstenaar Margrit hoe je deelnemers uit hun hoofd haalt en van denken direct naar het doen krijgt. Ik ben onder de indruk van de creativiteit en de vaardigheid om deze vragen te combineren. Ik ondersteun Margrit bij de opbouw en we komen tot de volgende stappen:

1. Waar ben je thuis (schrijven)
2. Exploreren in tweetallen (of een drietal)
3. Scènes maken en opvoeren
4. In elkaars spel acteren en meedoen

We zijn zo goed geland als groep dat we elkaar de krachtige en kwetsbare kanten van thuis durven tonen. Het schrijven en vertellen van thuis is me bekend, maar mijn hart slaat even over als de creatieve sprong naar de scene wordt gemaakt. Daarin gebeurt het. Het begrip van thuis verspringt naar het visuele en we belanden in de verbeelding en het hier en nu. Deze verschuiving van het conceptuele en verhalende thuis naar het gezamenlijk gespeelde thuis is het grootste inzicht voor mij deze dag. Ik reis van concepten en individuele

woorden naar een performatief huis van co-creatie. We maken daarmee de sprong naar de verbeelding en gaan van woorden naar spel en handeling. We voeden ons met onze introspectie, de exploratie van thuis ook in driegesprekken, maar we verbouwen dan de taal met de sprong naar het muzische. Er komt ook een element van de urban dance terug, de vermenging van het collectieve met het unieke. Ik geniet van de vrijheid die dat schept. We gaan naar buiten, ervaren de lentedag en er ontstaan de mooiste dingen. We spelen met het landschap en het materiaal. Gele stoelen worden als een kleine uitspanning rond een boom geplaatst en wij lopen er in een kring omheen. Ineens in een impuls denk ik waarom eromheen, waarom niet op de stoel neerstrijken? Ik verander het spel en zwaai de stoet uit die verder trekt en na de rondedans de stoelen meeneemt terwijl ik achter blijf op die ene stoel. Later verbeelden we ook het rollen en springen over het plein van de golven in Lissabon waar ik met mijn zoon was en wij 's avonds in lichte euforie over de witte en de zwarte golven dansten. Nu herscheppen we die speelse ervaring met het gemaakte gras dat bijna hooi is geworden en we rollen er rond. De verbeelding van thuis spelen, deze performatieve sprong, gaf me inzicht in de expressiemogelijkheden en het bijzondere karakter van de muzische methodologie⁶ waarop ik in een andere bijdrage van mijn hand in dit Blad nog uitvoerig inga. Deze muzische methodologie is dus niet alleen gericht op weten maar omvat ook verbeelden, spelen, maken, uitproberen, kennen, vertellen en laten zien.

Thuiskomen

Het jaar in de onderzoekswerkplaats heeft me veel gebracht: het was creatief, voedzaam, uitdagend. De hele mens kan er thuisraken en thuisloosheid beoefenen. Ik vond er geestverwanten en sloot er vriendschappen met ontwerpers, dansers, filosofen, beeldend kunstenaars, docenten, aandachtige filmers en onderzoekers. We waren in het spel en er stond iets op het spel. Het verhalende THUIS werd een gespeeld thuis. Het individuele verhaal maakte plaats voor co-creatie in de groep. Ik experimenteerde bij het thema moeders met data verzamelen en opvoeren. Het was ook in termen van groeiend vakmanschap waardenvol. Ik leerde hoe je van taal en vertellen naar spel kunnen gaan, meer in beelden en met scenes kan werken, ze gemeenschappelijk in groepsspel kan versterken en hoe je er een eigen draai aan geeft. Dat gaf me grote vreugde. Ook dat een inzicht beschrijven of toepassen iets anders is dan een inzicht opvoeren. Mijn overtuiging groeide dat we de spanning van het vertellen, spelen, maken en delen niet moeten wegwerken, maar juist aanhouden,

laten schuren, botsen, vergroten misschien wel en onderzoeken. Ik was geraakt door de co-creatie en het versterkende effect van echt interdisciplinair werken vanuit de ontmoeting. Het wakkerde mijn eigen verlangen aan om meer te experimenteren met het maken van thuis. Al ging de reizende voorstelling van THUIS met kinderen uit groep vijf niet door, ik kwam toch thuis in de werkvormen en in deze gemeenschap. De deelnemers van de onderzoekswerkplaats vormden nog sterker nadat mijn schoolproject niet door kon gaan mijn kring om mijn experimenten met THUIS onderdak te bieden. Daarnaast werkte ik opnieuw met studenten en kindertherapeuten integratieve psychotherapie een dag aan THUIS. Daarin werd ook hun eigen onderzoek opgevoerd aan de hand van vier opdrachten:

1. Het lezen van twee geselecteerde essays van Bea Lalmahomed en mijzelf over thuis uit het boek Een vreemde THUIS in den vreemde
2. Het zoeken en delen van een kinderboek dat gaat over thuis
3. Een gesprek met een kind over thuis

4. Het maken van een collage 'Wat betekent thuis en thuisgevoel voor jou?'

Alle 22 deelnemers kregen in deze dag gelegenheid om hun collage en kernkwesies toe te lichten. Een enkele keer maakten we ook letterlijk een move of een dans, andere keren buigen we ons over een prent. En opnieuw werkte ik in een andere meerdaagse scholing met de vraag een voorwerp mee te brengen dat professionals verbinden met hun vak of dat hun werk symboliseert. Zo raken we aan het begin van onze dag al aan het vertellen en het delen.

Ik kreeg in de onderzoekswerkplaats vooral nieuwe niet zo zeer talige inzichten van thuis en maakte kennis met de gronding en de speelse uitdaging van de urban dance om een onderwerp in veiligheid en aandacht met elkaar te onderzoeken. Het wakkert ook het maken aan en de durf om je eigen move te maken, te delen en daar weer aandachtig op te reflecteren. Ik maak thuis door te schrijven, te spelen, te maken en te herscheppen. Ook geïnteresseerde filmmakers die verdiepende vragen stellen en documenteren zijn in dat proces behulpzaam om de ervaring onder woorden te brengen en er ook weer iets aan toe te voegen. De aandacht leidt tot verrassende wendingen of kleine ontdekkingen, ach ja zo is dat. Om zo echt op reis te kunnen gaan met thuis.

- 1 Dijkstra, S. en L. van Doorn (2012). Van het erf af. De trek naar de stad en de honger naar landleven. De Graaff, Utrecht.
uitgeverijdegraaff.nl/boeken-van-uitgeverij-de-graaff/mens-a-maatschappij/van-het-erf-af
- 2 musework.nl/en/page/5301/alicia
- 3 musework.nl/nl/page/5316/het-verontrustende-thuis-van-david-lynch
- 4 musework.nl/en/page/5338/het-meesterschap-van-maurizio-andolfi
- 5 Ruim een maand na het festival heb ik nog een afspraak met Gaby waarin we verder uitwisselen over thuis, urban dance en leren met wat Gaby zero waste noemt. Ze licht daarin toe dat ze in de cirkel vele soorten Gaby's opvoert, al naar gelang de behoefte en dat ze direct in het samensmeden van de groep het hiërarchische eruit haalt. We wisselen uit over de mogelijkheden

van het performatieve huis. De urban dance is 'een artistieke praktijk en een reflectiemethode in een methodische context waarin je kunt nagaan hoe kennis is gemigreerd in de feedbackloop terug'. We spreken over leren, embodiment, eigenaarschap en respect. Voor mij zijn er raakvlakken met de kracht van tacit knowledge, verfijnde ervaringskennis die tot expressie komt maar wellicht weinig woorden draagt en eveneens een open ruimte vraagt.

6 Het vraagt om verdere reflectie op de potentie van de muzische methode en ethiek van het muzisch onderzoek. Onderzoeken hoe het muzische als mengsel van vervoering en verklaring kan bijdragen aan transformatief leren en vooral onderzoeken hoe een krachtige door- en nawerking kan helpen bij het vinden van nieuwe wegen en verdere co-creatie.